

Az akadémia hatása az intézményesülő magyar színháztudományra az 1830-as években

KOLLÁR ZSUZSANNA

A Magyar Tudós Társaság a megalakulásakor felvette a tizenkét legfontosabb feladata közé a nemzeti játékszín pártfogását, és ezzel a magyar nyelv ápolására hivatkozva kijelölte saját helyét a magyar nyelvű színi ügyek elméleti és gyakorlati terepén.¹ Tanulmányom az 1830-tól működő Magyar Tudós Társaság (1840-től Magyar Tudományos Akadémia) állandó magyar színháztudományra, különös tekintettel a Pesti Magyar Színház (1840-től Nemzeti Színház) alapítására gyakorolt hatását járja körül, elsősorban intézménytörténeti szempontból közelítve. Kerényi Ferenc és Pukánszky Kádár Jolán színháztörténeti összefoglalóit olvasva észlelhető az intézményi hatalomgyakorlás jelentősége a színház alapításában és működésének első éveiben. Kerényi a „vármegye színházának” nevezte, Pukánszky Kádár Jolán „az önkormányzat koraként” jellemezte a színház első évtizedeit.² Vajon milyen következtetések vonhatók le, ha az intézményesülő színháztudomány és az akadémia első tizenöt évének együttműködését szeretnénk jellemezni? Különválaszthatók-e az akadémia és a vármegye szakmai szervezeteinek szerepkörök? Hatást gyakorolt-e az akadémia a Nemzeti Színház repertoárjára?

¹ A dolgozat megjelenését az MTA–BTK Lendület Magyar Irodalom Politikai Gazdaságtana Kutatócsoport támogatta, amelynek a szerző tagja.

² KERÉNYI Ferenc, *Pest vármegye irodalmi élete* (Budapest: Pest megye Közalapítvány, 2002), 90–150. PUKÁNSZKY KÁDÁR Jolán, *A Nemzeti Színház százéves története*, 1. köt., Magyarországi és újkori történetek forrásai (Budapest: Magyar Történelmi Társulat, 1940), 45–177.

Rendi jellegű színházalapítás

A Nemzeti Színház alapításának, valamint első évtizedében bekövetkezett szervezeti és repertoárbeli jellegzetességeinek vizsgálatakor érdemes figyelembe venni Tóth Árpád egyik, egyesületalapítások nyomán tett következtetését: új intézmények kialakulásakor mindig „a meglévő társadalmi viszonyok jelentették a keretet [...] Éppen ezért a korábbi időszakhoz köthető jelenségek (így a rendi társadalmi elit tekintélye) továbbra is érvényesültek”.³ Ennek folyamán kialakult az a gyakorlat, hogy minden intézmény és társaság felett állt egy másik, felügyeleti joggal rendelkező testület, amelyben gyakran ugyanaz a néhány prominens arisztokrata vagy megyei tisztségviselő vállalt hivatalt, elsősorban annak (kulturális)politikai presztízskértéke miatt.

Az első irodalmi fundus, a Marczibányi Alapítvány (1815) felett Pest vármegye bábkodott, az első magyar nyelvű tudományos periodika, a *Tudományos Gyűjtemény* (1817) mögé helytartótanácsi engedéllyel intézeti csoportosulást alapítottak a későbbi akadémikusok,⁴ a Várszínházban működő

³ TÓTH Árpád, „Civil szerveződés és polgári társadalom Magyarországon a 19. század első felében”, *Szellem és Tudomány* 11, 1. klsz. (2020): 662–671, 670–671. Vö. CSEPELI György, *A szervezkedő ember* (Budapest: Osiris Kiadó, 2001).

⁴ Vö. KOLLÁR Zsuzsanna, „Egy konfliktus természetrajza: Tulajdonjogi vita a *Tudományos Gyűjtemény* szerkesztőségében”, *Irodalomtörténeti Közlemények* 122 (2018): 707–730.

budai színtársulat a vármegye pártolása alá került,⁵ a Magyar Tudós Társaságra (1825) József nádor és az Igazgatótanács néven működő kuratórium ügyelt. Nem volt ez másképp a Budai Várszínház és a Pesti Magyar Színház esetében sem, ám Pest vármegye és a város mellett szakmai kérdésekben a csupán néhány éve működő Magyar Tudós Társaság próbált bekapcsolódni a színház felügyeletébe a korabeli közigazgatás mintájára. Ez egyrészt sokat elárul a 19. század első felének intézményesülő irodalmi-kulturális életéről, másrészt nyomot hagyott a két színház repertoárján is. Anyagi tekintetben az akadémia csekély támogatást nyújtott a Pesti Magyar Színháznak, de a tagjai magánszemélyként maguk is adományoztak. Ám míg az akadémia mint irodalmi-tudományos kezdeményezés viszonylag rugalmasan adaptálta a hivatali struktúrát, addig ez a struktúra a Nemzeti Színház működét kezdetben kifejezetten hátráltatta.

Törvényi szabályozás híján már 1808-ban is a Pest vármegyei küldöttségre hárult a feladat, hogy megszervezzék a magyar színeset pártolását. Ebben a korai küldöttségben is és az 1830–40-es években is találunk olyan tagokat, akik a színház iránti elköteleződésükre főúri kulturális gyakorlatként tekintettek. Ilyen volt Teleki László (Teleki József első akadémiai elnök apja), aki kamaszkorában maga is lelkes drámaszerző volt, vagy épp Ráday Pál, aki harmadik generációs színházi érdeklődésű arisztokrataként 1790-ben állítólag kevés tehetséggel, ám annál nagyobb ragaszkodással viseltetett a színházigazgatói szék iránt.⁶ De ugyanebben a küldöttségben ott volt a pesti egyetem esztétikaprofesszora, Schedius Lajos is, ezért Kerényi ezt a vegyes vármegyei deputációt így jellemezte: „a bizottság összetétele már

⁵ KERÉNYI Ferenc, szerk., *Magyar színháztörténet 1790–1873* (Budapest: Akadémiai Kiadó, 1990), 177.

⁶ KERÉNYI, *Pest vármegye...*, 92.

a kulturális érdekegyesítést előlegezi.”⁷ A különböző csoportok érdekegyesítése mellett egyfajta kultúrharc is végigkísérte az 1830-as évtizedet, amely tovább folytatódott a Nemzeti Színház falain belül egészen odáig, míg annak pénzügyi helyzete nem stabilizálódott valamelyest a negyvenes években.

A Pesti Magyar Színháznak nemcsak a víziója volt 18. századi gyökerű, de a vezetése és a megszervezése is 18. századi, rendi jellegű módszerekkel kezdődött. Az építéshez és a működéshez szükséges pénzalap beszerzését kezdetben a város, majd a vármegye koordinálta,⁸ később ez az országgyűlés keretében is zajlott párhuzamosan. A színházépület felépítését (a Széchenyi–Földvária vita után)⁹ operatív szinten Pest vármegye és a város, pontosabban Földvária Gábor, a vármegye másodalispánja irányította egy aldeputációval,¹⁰ míg a társulat megalapítását a budai színtársulat közreműködésével az akadémia és a vármegye küldöttségei közösen segítették.¹¹ A különböző bizottságok, igazgatótanácsok, választmányok, deputációk tagjai, valamint az országgyűlési elit és a Magyar Tudós Társaság tiszteletbeli, rendes, levelező és igazgatótanácsbeli tagjai között persze volt némi átfedés, és ez arra enged következtetni, hogy a tényleges irányítás sokáig egy jól körülhatárolható, az irodalom és a színház iránt fogékony csoport ke-

⁷ Uo., 103.

⁸ KERÉNYI, szerk., *Magyar színháztörténet 1790–1873*, 229–230.

⁹ A vita egyik legjobb leírását egykorú források közlésével adja: BIRÓ Lajos Pál, *A Nemzeti Színház története 1837–1841* (Budapest: Pfeifer Ferdinánd kiadása, 1931).

¹⁰ Ebben Teleki Samu, Ráday Gedeon, Dessewffy Aurél és Mérey László voltak benne. Lásd uo., 18.

¹¹ Vö. GERGELY Pál, *Az Akadémia szerepe a pesti Nemzeti Színház létrehozásában*, A Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárának kiadványai 37 (Budapest: Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára, 1963).

zében maradt. Döbrentei Gábor rendes, Fáy András tiszteleti tagja volt az akadémiának, és mindketten tagjai voltak a *Külföldi Játékszín* nevű akadémiai fordítópályázat bíráló bizottságának, az akadémiai és a vármegyei játékszíni deputációknak is. Csató Pál levelező tag szintén tagja volt ez utóbbi kettőnek, Vörösmarty Mihály rendes tag pedig a két akadémiai küldöttségnek volt tagja. A *Külföldi Játékszín* bíráló bizottságának további tagjai: Kazinczy Ferenc, Szemere Pál, Schedel Ferenc és Teleki József elnök. A vármegyei deputációnak további tagja volt Széchenyi és Földvály Gábor. Az akadémiai Játékszíni választottságnak pedig Dessewffy Aurél, Jakab István, Rothkrepf Gábor, Tessedik Ferenc. (2. táblázat) Jakabnak 1847-ig húsz drámafordítását mutatják be a Nemzeti Színházban. (1. táblázat) A csoporthoz tartozók városi, hivatali intézményekben is dolgoztak, sokan közülük ismertek voltak a vármegyei politikában, a rendi országgyűléseken, és amikor az irodalom, a tudományok és a színház professzionalizálódni kezdtek, akkor ezekben az „új hivatalokban” is kipróbálták magukat.

Az egyéni motivációk és a politikai érdekcsoportok részletes elemzése nélkül szeretnék utalni az 1830-as évek kibontakozó konfliktusaira, amelyek egyszerre voltak jelen az 1832–36-os országgyűlésen és a vármegyei politizálás szintjén. Ismertek az országgyűlési titkosrendőri jelentések, az informátori hálózatok, és tudható, hogy voltak bizalmasok, akik „rendszeresen beszámolnak a megyegyűlésekről.”¹² Tehát a bécsi politikai döntéshozókkal szemben jelen volt egy politikailag sokszínű közeg, amelynek heterogenitá-

sát már a titkosrendőri jelentések héttagú skálája is jól illusztrálja (három fokozatú jobb és négy fokozatú baloldali nézőpontot jegyez).¹³ A skála szubjektív voltára mi sem utal jobban, minthogy Kölcsey Ferenc „ultrabal” megítélés alá esett, Deák Ferenc pedig „szélsőbal minősítést kapott”. Noha a pest vármegyei rendi (jelentős részben protestáns felekezetekhez tartozó) ellenzék egy kémhálózat megfigyelése alatt állt,¹⁴ az udvarban és az országban is elismerték a tehetségebb ellenzékiek kvalitásait, akik közül sokan jelentek meg a színházügy és az akadémia területén is.

Példaként említendő Fáy András (mese-, színmű- és regényíró, színházi szakíró, jogász, nemes, akadémiai tiszteleti és igazgatótanács-tag, 1833–34-ben a várszínház társigazgatója, vármegyei és 1835–36-ban országgyűlési követ) 1834. október 20-i lemondásának történetére a budai színtársulat igazgatói posztjáról. Ebből ugyanis látszik, hogyan hatott az egyéni reputációra az önként vállalt kulturális tevékenység, és hogy a már akkor is létező politikai táborok csatározása éveken keresztül hogyan hátráltatta az építkezés és az alapítás előrehaladását. Fáy András Széchenyi Istvánnak írt levelében beszámolt arról a közgyűlésről, amelyen az ellenfél indított támadást: Döbrentei Gábor (Fáy interpretációjában) bekérte őt a közgyűlésre, majd ott az épp tárgyalt témától függetlenül becsmérelni kezdte Fáy társigazgatói tevékenységét a vármegye tagjai előtt, mire Fáy ott helyben lemondott posztjáról, és elmondása szerint sokszori megkövetés és unszolás árán sem volt hajlandó lemondását visszavonni.

¹² VÖLGYESI Orsolya, „Vármegyei követek az 1832–1836. évi országgyűlésen a titkosrendőri jelentések tükrében”, *Korall* 18, 70. sz. (2017): 84–108, 84. Vö. VÖLGYESI Orsolya, „Kormányzati szándékok és vármegyei hatáskör konfliktusa az 1830-as évek első felének Pest megyéjében”, *Történelmi szemle* 42, 3–4. sz. (2000): 245–261.

¹³ VÖLGYESI, „Vármegyei követek...”, 86.

¹⁴ PAJKOSSY Gábor, „A titkosrendőrség Magyarországon 1848 előtt”, in *Emlékkönyv Csetri Elek születésének 80. évfordulójára*, szerk. PÁL Judit és SIPOS Gábor, 338–344 (Kolozsvár: Erdélyi Múzeum Egyesület, 2005).

„Elbámulva e szemtelenségen, átállva, hogy gyermeki módon kell folyamodnunk ilyen elintézésért, s a deputációnak erre tett némely intézetjeiből látva, hogy én vagyok célba véve, s meggyőződve afelől, hogy további direktorkodásom mind becsületes veszélyeztetésének, mind ártással a budai társaságnak, melyet ezúttal a leggyalázatosabb nevezetekkel illettek, – a direktorságot azonnal resignáltam.”¹⁵

Fáy jó példája annak, hogy a 19. század első felében milyen változatos tevékenységet végzett egy színházpártoló, aki Döbrentei akciójából okulva később nagyobb távolságot tartott a színház vezetésétől. Ma mégis szinte értelmetlen, hogy az aktívan politizáló, irodalmi munkásságot kifejtő, protestáns Fáy (aki később *Régi pénzek, Az erdélyiek Magyarországon, Külföldiek, Búzavirágok és kalászkok, Közös ház* című drámáival még a Pesti Magyar Színházban is sikert aratott¹⁶ és 1833–34-ben a budai színtársulat igazgatója volt Döbrentei mellett), a színházépület világitásának költségeivel való foglalkozástól a színészek egyéni egzisztenciáján át a drámaírástól mi mindennel foglalkozott személyesen, nem egyszer pénzt is kölcsönadva a társulati tagoknak.¹⁷ Hasonlóan érdekes mai szemmel az is, hogy Széchenyi István és Teleki József éveken keresztül hány, kéthetente megtartott akadémiai külső elnökölt végig személyesen, miközben mindketten aktív szerepet vállaltak az or-

¹⁵ FÁY András Széchenyi István grófnak 1834. október 21., in KERÉNYI Ferenc, szerk., *A vándorszínészettől a Nemzeti Színházig*, Magyar Levelestár (Budapest: Szépirodalmi Könyvkiadó 1987), 177.

¹⁶ BAYER József, *A magyar drámairodalom története*, 2. köt. (Budapest: Magyar Tudományos Akadémia, 1897), 456–458.

¹⁷ PÁLY Elek levele FÁY Andrásnak, Buda, 1834, augusztus, in KERÉNYI, szerk., *A vándorszínészettől...*, 169.

szágos politikában és a közéletben, sőt Teleki még történészi tevékenységet is folytatott.¹⁸ A Döbrentei által eszközölt megbuktatási kísérlet hátterében egykorúan felmerült az udvar is mint felbujtó.¹⁹ Kilépése mindenestre bosszú és stratégiai döntés is lehetett egyszerre: bő egy hónappal azután mondott le, hogy közfelkiáltással vármegyei követnek választották, és egyéb teendői miatt már azt sem akarta elvállalni. 1836-tól táblabírói hivatalt töltött be, 1837-től a Kisfaludy Társaság igazgatójává nevezték ki, 1840-től a részben általa alapított Pesti Hazai Első Takarékpénztár segédigazgatója lett. Távozása után a budai színtársulat valamivel sikeresebb, ám anyagi szempontból szegényebb is lett, több romantikus drámát adtak elő és vendéglőadókat szerepeltettek: Döbrentei által Bécsből hozatott (egyesek által kémeknek hitt) táncosokat is láttak ebben az időben a nézők. Kerényi a Fáy–Döbrentei szakítást összefüggésbe hozza azzal is, hogy a közönség a legnagyobb érdeklődést a tündérbohózatok és a daljátékok iránt mutatta, amelyekkel szemben állt a korszerűtlen drámai repertoár és az eredeti magyar dráma akkor még kifogásolható helyzete.²⁰

A vándorszínészettől a Nemzeti Színházig című kötetben a levélváltások végigkísérik azt a taktikázást, amelyben Fáy és Széchenyi a budai színtársulatnak a vármegyei direktórija alatt bekövetkező elsorvadásával az állan-

¹⁸ Az ülési jegyzőkönyvekben feltüntetik a résztvevők neveit, ebből lehet látni, hogy a nagy mecénások mennyi időt töltöttek tényleges elnöki feladatokkal. Vö. *A' magyar tudós társaság' Kis gyűléseinek jegyzőkönyve*, MTA Kt. Teleki Józsefről lásd: SZABÓ Ádám, „Teleki József (1790–1855) tudományos jelentősége”, in *A Telekiek és a kultúra*, szerk. BANYAI Réka, 213–224 (Marosvásárhely: Teleki Téka Alapítvány, 2017).

¹⁹ KERÉNYI, szerk., *Magyar színháztörténet 1790–1873*, 260.

²⁰ Uo., 181.

dó magyar színház ügyének sürgető előmenetelére számított, és ezzel párhuzamosan ott vannak a színészekről származó segélykérő levelek is. A színészek a nélkülözés miatt télen elzálogosították vagyontárgyaikat, hogy ennivalóra, gyógyszerekre legyen pénzük.²¹ Az 1830-as évtized levelei ízlés- és gondolkodásbeli különbségekről is árulkodnak, de arról a megalázó helyzetről is, hogy a vármegyei politikai játszmák miképp veszélyeztették az ország legjobb színészeinek egzisztenciáját. Azokét, akik várták, hogy részesei lehessenek a Pesti Magyar Színház alapításának, és akik aztán ott is szembesültek a vármegye elvárásaival, amely annak ellenére dominált az éppen csak megerősödni kezdő magyar színházi kultúrában és a színház szervezeti működésében, hogy ezzel hátráltatta az intézmény piaci stabilizálódását. Ahogy Olajos Terézia megállapította, a színház felépítésében lényegében minden ponton szembementek Széchenyi István korszerű javaslataival, „poros helyen, kellő pénzügyi alap és tervek nélkül, adóssággal a kasszájában állt tehát a színház, de a jövője sem volt biztosítva. Széchenyi a megnyitás napján ezt írta Naplójába: »Ismét és utoljára el van hibázva.« Majd 1838. november 30-án arról ír, hogy a színház nem tudja magát eltartani, hamarosan be kell zárni.”²² Széchenyi megjegyzései ugyan sértődöttségéből fakadóan túlzóak, azonban azt, hogy a Grassalkovich által felajánlott telek állítólag kenőpénzként került a vármegyéhez,²³ hogy az építés engedély nélkül, a nyilvánosság elől rejtegetett és sok szempontból elhibázott

tervek alapján indult meg, csak a jéghegy csúcsa volt.²⁴ A színház vezetésére kiírt áprilisi pályázatra ugyanis senki sem jelentkezett, hiszen a piaci alapú működést egészében kizáró, korlátozott jogkör mellé majdnem százezer váltóforint adósságot is kapott a leendő vezetés, így a színház végül közönség nélkül, felügyeleti szervektől megbénítva indult el. Felette állt egy vármegyei deputáció, a színház igazgatótanácsa, a részvénytársaság választmánya²⁵ és bizonyos értelemben maga az országgyűlés is.²⁶ Ehhez adódott még hozzá a drámabíráló bizottság, az akadémiai küldöttség és az akadémia igazgatótanácsa. A megnyitáskor a részvénytársaság öttagú választmánya hamarabb döntött a repertoárról, mint Bajza József és Rothkrepf Gábor kinevezéséről,²⁷ továbbá arról, hogy mely színészeket szerződtessék (rájuk vármegyei alkalmazottként tekintettek, peres ügyekben önkényesen hoztak későbbi döntéseket), őhozzájuk kellett fordulni a repertoár engedélyezéséért, hozzájuk futott be a pénzügyi elszámolás. A színészeti választmány, melynek jegyzőkönyvei 2021-ben jelentek meg kritikai kiadásban, szintén akadályozta a színház üzemeltetését. Bajza kinevezésétől fogva tagja volt a választmánynak, 1939-es röpiratánál semmi nem írja le hitelesebben a választmány munkáját.

²¹ Lásd a 110., a 118. és a 127 sz. leveleket, in KERÉNYI, szerk., *A vándorszínészetől...*, 206.

²² OLAJOS Terézia, „Széchenyi István és a Nemzeti Színház”, in *Széchenyi István: emlékülés születésének 200. évfordulóján*, közread. Juhász Gyula Tanárképző Főiskola Történettudományi Tanszék, Belvedere meridiionale kiskönyvtár 2, 5–10 (Szeged: JGYTF, 1991).

²³ GERGELY, *Az Akadémia szerepe...*, 6.

²⁴ PUKÁNSZKYNÉ, *A Nemzeti Színház százéves...*, 1:43–46.

²⁵ Földváry volt az elnök, tagok: gr, Ráday Gedeon, Fáy András, Simontsits János és Ilkey Sándor. Lásd BIRÓ, *A Nemzeti...*, 21–22.

²⁶ KERÉNYI, *Pest vármegye...*, 145–150.

²⁷ „A’ választmány ülést tartá, még a’ repertoriumot is egy egész hónapra elkészíté már, és igazgatója még sem volt.” BAJZA József, *Visszaigazítások VIII. Az álnevű 45 ellen*, Figyelmező 4. (1840/17.), 277. Idézi SZALISZNYÓ Lilla, *Dokumentumok a Nemzeti Színház belső életének első évtizedéből* (Budapest: Ráció Kiadó, 2021), 18.

„Az illy választmányi, vagy jobban mondva, testületi igazgatásnál nincs valami czélszerűtlenebb alkotmány [...]. Az igazgató semmit végre nem hajthat, meddig a' választmány fel nem tartalmazza. A' választmány, hogy felhatalmazásokat szavazhasson, gyűléseket tart koronként. Ezen gyűléseknek nincs rendesen meghatározott napjok [...] néha egy hétben kétszer is van gyűlés, máskor egy hónapban alig egyszer. [...] A' kiszabott órán többnyire senki sem jelenik meg, talán az igazgatót kivéve [...] más fél órával később hullonganak a' tagok egyenként. [...] A' tagoknak t. i. nem fő foglalkodások a' színház, ők hivatalukat csupa becsületből és sziveségből viszik, vagy saját gazdaságokkal vagy más hivatallal elfoglalvák, s igazán szivökön csak azt viselik, hogy a' színház dolgai valahogyan menjenek [...]. Sokszor bizonyos tárgy felett hirtelen kellene határozni 's nem lehet, mert nincsenek elegendő tagok együtt, 's így a' tárgy elmarad, néha örökre, mert ideje mult. [...] Sokszor, ha a legkomolyabb kérdés van vitatkozás alatt, elhagyják azt 's arról értekeznek ez vagy amaz színésznőnek millyen deli alakja van, szerelemteli dévaj szemei vannak, millyen kerekded tagjai, sugár termete.”²⁸

Az akadémia szerepének kialakulása

A Magyar Tudós Társaság a megalapításától fogva küzdött azért, hogy a magyar nyelvű színjátszás felett befolyást szerezzen, a színház és a színészek közmegítélésén javítson, és hogy a színház mediális szerepét a közlés formálására használhassa. A megindulásakor még felügyeleti szervként próbált ér-

²⁸ BAJZA József, *Szózat a' pesti Magyar Színház ügyében* (Buda: Magyar Királyi Egyetem, 1839), 54–58. Idézi SZALISZNYÓ, *Dokumentumok...*, 24–25.

vényt szerezni a színház intézményesülésének folyamatában, 1840 után már inkább csak szakmai szervezetként próbált segítséget nyújtani a színházaknak.

Az akadémia alapító szabályzatának ötödik pontja szerint a Társaságnak egyenesen feladata volt a színházról gondoskodni: „Gondja leszen, hogy a nemzeti játékszín, egyik segédje a magyar nyelv kimíveltetésének, jó darabokban szükségét ne szenvedjen.”²⁹ A Társaságot identifikáló első akadémiai évkönyvben Döbrentei hangsúlyozta azt az 1790-es évekbeli alapszabály-tervezetet is, mely kifejezetten az akadémia alá rendelt volna egy magyar nyelvű társulatot: „Kívánta az előrajz, hogy egy magyar játékszín is az akadémia igazgatása alá adassék.”³⁰ Révai-nál és Bessenyeinél olyan terv volt, hogy maga az akadémia lássa el darabokkal a színházat.³¹ Noha ez végül nem valósult meg, az akadémia színügyek felügyeletére vonatkozó igényét világosan deklarálja. Ez a korai elképzelés a színháznak 18. században német nyelvterületen zajló diskurzusából eredő koncepcióhoz kötődik, amely az állandó színházat közintézményként képzei el, és a templom, valamint az iskola mellé rendeli, célja pedig a nézők hasznos állampolgárokká nevelése, fejlesztése.³² A színház vegyes megítéléséhez hozzáadódott a patrióta színház eszménye is, és csak harmadsorban kaptak jelentőséget azok a főként Széchenyi

²⁹ *A Magyar Tudós Társaság Alaprajza és Rendszabásai* (Pest: Magyar Tudós Társaság, 1831), 19.

³⁰ *A Magyar Tudós Társaság Évkönyvei 1.*, szerk. DÖBRENTEI GÁBOR (Pest: Magyar Tudós Társaság, 1833), 30.

³¹ PUKÁNSZKYNÉ, *A Nemzeti Színház százéves...*, 1:7–9.

³² Christian WOLFF, *Vernünftige Gedanken von dem gesellschaftlichen Leben der Menschen, 1721*, Bearb., eing. und Hg. Hasso HOFFMANN, *Bibliothek des deutschen Staatesdenkens* (Munich: C. H. Beck, 2004).

<https://doi.org/10.4000/ifha.694>

által megfogalmazott nézetek, amelyek a színházat a polgári nyilvánosság terének, szórakoztató intézménynek tekintik.³³

A Nemzeti Színház ügyének birodalmi szintű megítélése eltért az akadémiáétól: míg az akadémia főúri magánadományokból jött létre, a sérelmi politika részét képezte, és a megindulása is az uralkodó koronázási ünnepségéhez lett igazítva, addig a magyar nyelvű színház a nemzeti nyelv fejlődésének eszköze, egyúttal nemzetteremtő médium is volt, ahol több, mint 2300 ember tudott összegyűlni rendszeresen, a nézőtér a nemzeti színeket viselte, és már az 1830-as évek közepétől a politika egy speciális formájának is helyet adott: az akadémia által összeállított, lefordításra és bemutatásra ítélt európai művek listáján nagy számban voltak fontos politikai üzeneteket hordozó drámák is.³⁴ A Pesti Magyar Színház egy olyan városban nyílt meg, amelyet már a 18. századtól kezdve változatos etnikai összetétel jellemzett, és rohamosan növekedő népessége kereskedelmi központtá tette, szemben Budával, ahová 1777-ben felköltözött az egyetem, 1784-től a Királyi Kamara és a Magyar Királyi Helytartótanács is, a nádorral együtt. Ahogy Bácskai Vera írta: „a húzóerőt ismét Pest képviselte; míg Buda lakóinak száma 1804 és 1851 között 22000-ről 40000-re, azaz másfélszeresére nőtt, Pest népessége megötszöröződött: [...] a század közepére meghaladta a százezret.”³⁵ A vezérvármegyében ráadásul

a kulturális intézmények területén a protészans túlsúly is tagadhatatlan ebben az időben. Mindezek ismeretében nem lehetett véletlen, hogy elmaradt a soknyelvű köszöntőversek megjelentetése vagy az emlékpénzveretése a Nemzeti Színház megnyitójának idején, sokan ugyanis féltették a színházügyet Béctől.³⁶

Darabszerzési intézet

Az akadémia a harmincas években egy jutalomkérdéssel indította el a diskurzust arról, hogy milyen színházat szeretne magának a magyar. A „*Miképpen lehetne a magyar játékszint Budapesten állandóan megalapítani?*” című kérdésre beérkezett 18 felelet közül Fáy András került ki győztesen, aki pénzjutalmát felajánlotta a majdnani építésre. Fáy gyakorlati oldalról is megvilágította a színházalapítás problémáit és megállapította, hogy a megépülő színház működéséhez évente 24 000 váltó forintra van szükség, miközben a jegybevételből mindössze párezer jöhet be, így egy 160 000 forintos tőkealap összegyűjtésére lenne szükség ahhoz, hogy a színház a tőke évi kamataiból stabilan működhessen, és az összes költséget számolva 376 666 pengő forintot állapított meg.³⁷ Ebből látszik, hogy ő az akadémiához hasonló finanszírozásban gondolkodott, és arra hi-

³³ JÁNOS Szabolcs, „Színház- és drámaelméleti nézetek az 1790–1820-as években”, in *Néző, játék, olvasó: Dráma- és színház-történeti tanulmányok*, szerk. EGYED Emese, 32–62 (Kolozsvár: Kriterion Kiadó, 2004).

³⁴ Zsuzsanna KOLLÁR, „The drama concept of the Hungarian Academy of Sciences in the 1830's”, in *Theory and Practice in 17th–19th Century Theatre*, ed. PINTÉR Márta Zsuzsanna, 239–248 (Eger: Eszterházy Károly Egyetem Líceum Kiadó, 2019).

³⁵ BÁCSKAI Vera, „Budapest története 1686–1873”, in *Budapest története a kezdetektől*

1945-ig, szerk. BÁCSKAI Vera, GYÁNI Gábor és KUBINYI András, *Várostörténeti tanulmányok 6, 77–126* (Budapest: Budapest Főváros Levéltára, 2000), 91.

³⁶ KERÉNYI, szerk., *Magyar színháztörténet 1790–1873*, 233.

³⁷ FÁY András, „Táblabíró 's Magyar Tudós Társaság tiszteletbeli tag' felelete”, in *Magyar Játékszini Jutalmazott Feleletek, a' Magyar Tudós Társaságnak 1833beli ezen kérdésére: Miképpen lehetne a' magyar játékszint Budapesten állandóan megalapítani?*, szerk. FÁY András, KÁLLAY Ferenc és JAKAB István, 1–51 (Buda: Magyar Tudós Társaság, 1834), 21–22.

vatkozott, hogy a nyugat-európai színházak sem rentábilisak. Csakhogy azzal nem számolt, hogy míg az akadémia közintézményként közfeladatot látott el, addig a színházról ezt nem lehetett elmondani. Mivel Fáy tanulmányának megírása után másfél évvel Földváry másodalispán kieszközölte, hogy az építkezés szigorúan vármegyei hatáskörbe tartozó ügyként érintetlen maradjon az országos politikától, ezért olyan magas szintű udvari személyek tényleges megnyerésére, mint amilyen az akadémia esetében József nádor volt, szó sem lehetett. Így viszont nem számíthattak hosszú távon olyan támogatói bázisra, mint amilyen az akadémiai vagyont összeadó tábor volt.

Fáy koncepciójának egyik legérdekesebb eleme a „Darabszerzési intézet” volt, amelynek dolga a darabellátás és a nyelvi felügyelet lett volna.

„Ezen intézet-ághoz óhajtnék még egy nyelvmestert, vagy is inkább ellenőrt a’ hazai nyelvre nézve ragasztani; ki is grammatikai gondatlanságokra, és megszokott kedvetlen szójárásokra ügyelvén, a’ színészeket nyelvbéli hibáikra figyelmeztetné, és szükség’ esetében őket oktatná.”³⁸

Ez az intézet az akadémiai drámbíráló bizottság és a vármegyei deputáció formájában voltaképpen megvalósult, és Fáy András maga is tagja volt mindkettőnek. Az 1833-i őszi nagygyűlésen a vármegyei küldöttség javaslatára létrehoztak az akadémian belül egy Játékszíni Bizottságot/Küldöttséget (ennek neve több formában is előkerül az ülési jegyzőkönyvekben, s ezt is gyakran nevezték küldöttségnek), hogy az „figyelemmel kövesse a budai Színtársaság előadásait, hogy azok iránt figyelmeztethesse azt, mik a nyelvre nézve az adatni szokott darabokban javítást, változtatást kívannak s e végre a T. Igazgatóság kéretik egy, ezen választottság

részére kiveendő Páholy tartására”.³⁹ Ennek az akadémiai küldöttségnek az volt a feladata, hogy nyelvi és erkölcsi tartalmi javítást végezzen az előadás előtt a drámákon, és a készülő előadásokon is, hogy a társulat a drámafordítások esetén „az eredetiség csonkítása nélkül” mutassa be az előadásokat, tehát gyakorlatilag egyfajta műközpontú dramaturgiát és nyelvi sztenderdet próbáltak előírni. A színészeknek a bemutatók előtt legalább három próbát meg kellett tartaniuk, az akadémiai küldöttség tagjainak pedig meg kellett jelenniük a legutolsó próbán,⁴⁰ tehát gyakorlatilag úgy tűnik, hogy a küldöttség jelentős kontrollal rendelkezett a financiálisan vármegyei függésben lévő budai színtársulat szakmai munkája felett. 1834-től bírálatokat is publikálnak a bemutatott előadásokról, a bizottsági ülésekre is színműbírálatokkal érkeznek, és ettől kezdve az általuk kifogásolhatónak minősített drámák bemutatásának felfüggesztését is kérhették a színháztól – attól függetlenül, hogy azokat egy ízben már a sajtócenzúra is rostálta. Az akadémiai Játékszíni Bizottság jegyzőkönyvet vezetett, a jegyzőkönyvekkel a nagygyűléseken elszámolt az akadémia felé, innen tudható, hogy 1834. november 4-ig 77 dráma szövegében végeztek javítást, a vármegyei küldöttségtől kapott 500 pengő forint feléből további öt dráma fordítását jutalmazták meg. Az akadémiai küldöttségnek joga volt egyes jobban sikerült drámákat és fordításokat pályázaton kívül felterjeszteni a kötet sorozatban való kiadásra is.⁴¹ 1835-ben a küldöttség jegyzőkönyveiből az derül ki, hogy már zeneszerzést és daljátékok szerzését is finanszírozhatták. Az akadémiai Játékszíni Bizottság az akadémian keresztül kommunikált a várme-

³⁹ Akad. Kézirattár: Nagygyűlési jegyzőkönyvek, 1833. évi köt. LVI. pont. Idézi GERGELY, *Az Akadémia...*, 4.

⁴⁰ Uo., 5.

⁴¹ *Magyar Tudós Társaság Évkönyvei* 2 (Pest, 1835), 85–86.

³⁸ Uo., 26.

gyei játékszíni küldöttséggel, 1835-ben egyenesen azt kéri, hogy „Tudósítassék nemes Pest vármegye’ játékszíni küldöttsége a’ társaságnak eddigi munkálódásáról, ’s kéressék meg, hogy a’ beadott új darabok’ eljátszatásának sürgetése által eszközlené az academia’ ebbeli munkálódásai’ virágzóbb sikerülését.”⁴² Tehát nemcsak ellátták darabokkal és javították a színház máshonnan beszerzett kéziratait, nemcsak pénzjutalomért buzdítottak újabb drámák írására szerzőket, hanem a fenntartón keresztül preszionálták a budai színtársulatot és később a Pesti Magyar Színházat is arra, hogy ezek közül az ellenőrzött alkotások közül minél többet mutassanak be.

Az akadémia kiadatlan ülési jegyzőkönyvei is említésre méltók. 1836 áprilisában az akadémiai küldöttség még maga szorgalmazta saját befolyásának növelését:

„Olvastatik a’ játékszíni küldöttség’ hivatalos tudósítása fennléte óta mostanig folytatott munkálódásairól, ’s annak hírlapok által a’ közönség elébe terjesztetik. Azon indítványa pedig a’ küldöttségnek, mell szerint lépéseket gondol teendőknek, hogy az Academiának, általában véve most és mindenkor több, rendszeresb és nyilvánosb befolyása legyen az itt Pest-Budán álló, vagy utóbb felállítandó nemzeti színházra: a’ legközelebbi nagy gyűlés elébe terjesztetni rendeltetik.”⁴³

Ugyanakkor viszont meglepő: az akadémiahoz benyújtott drámák bírálatainak számszerű ismertetésén túl sem a repertoárra, sem magára a Pesti Magyar Színházra vonatkozóan nem találunk később érdemi kommentárt az ülések jegyzőkönyveiben. Ennek a

⁴² *Magyar Tudós Társaság Évkönyvei* 3 (Pest, 1837), 26.

⁴³ A’ magyar tudós társaság’ 1836iki Kis gyűléseinek jegyzőkönyve, 1836. április 25. (16. ülés), MTA Kt., 67–68. oldal) 35 v-r.

kapacitáshiány lehetett az oka; a jegyzőkönyvekből kiderül, hogy nagyon ingadozott az akadémiai ülések létszáma, egy-egy dráma elolvasására és bírálatára is átlagosan négy hónapot hagytak a bírálóknak, ami lassú munkamenetet eredményezett a színház fokozott színműigényéhez viszonyítva. Árnnyalja a képet, hogy maguk a bírálók is drámaszerzők voltak, akiknek a megélhetését jelentősen tudta javítani egy-egy elnyert drámai jutalom. Az ebből adódó irigységet sejteti egy másik bejegyzés az 1839-es ülési jegyzőkönyvből:

„Értesítettvén a’ társaság, miképen a’ Pesther Tagedblatt című hírlap egyik legújabb számában egy, a társaság idei drámai jutalmának odaitélésére kinevezett választmány hitelességét sértő cikkely foglaltatik, meghagyatott a választmánynak, hogy forrásának kijelölésére szólítsa fel a szerkesztetőt.”⁴⁴

Tehát úgy tűnik, a színház-kérdés 1836 és 1840 között marginalizálódik, szinte alig merül fel, és benne nagyrészt drámákkal kapcsolatos megjegyzéseket és a bizottság munkájának összefoglalóit találjuk, ilyenformán látható, hogy idővel a darabellátás segítésére korlátozódik az akadémiai bizottság tényleges hatóereje.

S ha már szóba került, hogy a drámabírálok maguk is alkotók voltak, érdemes megemlíteni, hogy a színház körül mozgolódó „irodalmi elit” két legakítvabb alakja (Bajza és Vörösmarty) nem tudta volna magát az akadémiai rendes tagoknak járó fizetés nélkül fenntartani Pesten.⁴⁵ Szalisznyó Lilla a

⁴⁴ A’ magyar tudós társaság’ 1839iki Kis gyűléseinek jegyzőkönyve, 1839. október 21. (18. ülés), MTA Kt., 87. v-r.

⁴⁵ SZALISZNYÓ Lilla, „Pennával teremtett egzisztencia: (Vörösmarty Mihály és Bajza József megélhetési viszonyai 1837–1843 között)”, *Irodalomtörténeti Közlemények* 116 (2012): 189–209, 209.

2021-ben megjelent kritikai kiadás bevezető tanulmányában az alábbi kvöetkeztetésre jutott Bajza kapcsán:

„Elképzeltető, hogy az újonnan nyíló kultúrintézmény presztízskének szempontjából megválasztásában szerepe lehetett annak is, hogy a Magyar Tudós Társaság tagja volt, és az ellenzéki törekvéseknek hangot adó *Athenaeum* egyik szerkesztője. Neve mögött felseljlett az Akadémia tekintélye és a saját véleményformáló ereje.”⁴⁶

Bajza József, a Pesti Magyar Színház első igazgatója, 1831-től levelező, 1832-től rendes tagja az akadémiának, a *Kritikai Lapok* című, általa szerkesztett periodikában a színház megalapítása előtt az alábbiakkal magyarázta a színház elsődleges funkcióját:

„Ki fogja pedig tagadni, hogy a' műveltség' 's a' honi nyelv' terjesztésének jeles játékszíni mívek első rangbeli eszközei. Lássunk játékszínünk' padolatán folyvást olly csínú 's olly szellemű műveket feltűnni, mint például a' bécsi, berlini, müncheni udvarok' színein 's a' nyelv köz figyelmet, és kedveltetést nyervén, kapva fog tanultatni 's általa műveltség, nemzeti műveltség átszivárogni honi 's nem honi ajkú lakótársaink' lelkébe.”⁴⁷

Ez nemcsak az akadémiai, de a főrangú műveltségeszménnyel is egybecsengett, és ez szintén szempont lehetett színigazgatói kinevezésében.

⁴⁶ *Dokumentumok a Nemzeti Színház belső életének első évtizedéből, Bajza József színigazgatói működése*, s. a. r., bev. SZALISZNYÓ Lilla (Budapest: Ráció Kiadó, 2021), 18.

⁴⁷ BAJZA József, *A Magyar Tudós Társaság és Horvát István, Kritikai Lapok*, 5. köt., 1834, 100–101.

Bajza rengeteget tett a színházi üzem kialakulásáért, és kiérdemelte a bizalmat. Kinevezése előtt a vármegyei küldöttség még ragaszkodott hozzá, hogy a Pesti Magyar Színház „csak olyan darabokat adjon, amelyeket a testület drámabíráló bizottsága jóváhagyott.”⁴⁸ 1837 decemբerében aztán bekerült a jegyzőkönyvbe, hogy Fáy András, Rosty Albert Bajzával együtt hozhat döntéseket, és a bírálatba színészeket is bevonhatnak. Innentől az akadémiai bizottság mintájára ők alkották „a Pesti Magyar Színház drámabíráló testületét”.⁴⁹ Bajza, aki egy ízben utal rá, hogy az igazgatóválasztmányból Fáy András kereste meg őt a kinevezéssel kapcsolatban,⁵⁰ 1838. július 26-tól megkapja a darabválasztás jogát is. Ezután már ő alakította ki a műsorrendet, és a kritikai kiadásban megjelent színészeti választmányi jegyzőkönyvekből is kiderül, hogy döntéseit nem vizsgálták felül, a színészeti választmány ugyanis főként anyagi és szervezeti kérdésekben döntött.⁵¹

Egyéni preferenciák

Az akadémia kezdetben sokat foglalkozott a színház ügyével. Több lépcsőben kísérelte meg befolyásának érvényesítését a színházügyben, már évekkel a Pesti Magyar Színház megnyitása előtt is: külföldi drámák fordításainak és magyar drámáknak a jutalmazásával, pályázatokkal, az írott alkotások és a színházi előadások szakmai felülvizsgálatával, a színház szervezetében és vezetésében való pozíciószerezéssel, és kisebb részben az egyes tagok személyes anyagi erőfeszítésével. Az akadémikusok között találunk olyanokat, akik szenvedélyesen szerették a színházat és a drámákat. Az elnök, Teleki József

⁴⁸ SZALISZNYÓ, *Dokumentumok...*, 15.

⁴⁹ Uo., 383.

⁵⁰ BAJZA, *Visszaigazítások...*, 270. Idézi SZALISZNYÓ, *Dokumentumok...*, 18.

⁵¹ Uo., 25.

huszonéves korában azzal vált elismertté a pesti irodalmi körökben, hogy tárgyilagos, drámaelméleti fókuszú, elemző-ismertető kritikákat publikált újonnan kötetben megjelent eredeti drámákról a *Tudományos Gyűjteményben*, melyekkel (Császár Elemér szerint) ő teremtette meg a műkritika magyar sablonját.⁵² Források bizonyítják, hogy gyermekkorában a családi nyilvánosság előtt felléptek a gyerekek színielőadásokban,⁵³ és Teleki József akadémiai elnökként többször bevetette befolyását a különböző kötetek beszerzésére vagy drámaírói pályadíjak kihirdetésére. Halála évében megalapította a Gróf Teleki József-féle drámai jutalmat is:

„E száz aranyból álló jutalom évenként adatik ki, váltva egy évben az érte pályázott legjobb szomorú-, a másokban a legjobb vígjátéknak. Amazok sorában csak valódi tragoediák fogadtatnak el, a középfajok kizárásával; ezekében tiszta vígjátékok, tehát a bohózatok mellőztével.”⁵⁴

A göttingeni egyetemi éveiben elitképzésben részesülő Telekinek megvoltak a maga diszkrét eszközei arra, hogy nyomot hagyjon az akadémiai drámapályázatok díjazásán és az akadémiai kiadásban megjelenő műveken. Ezt illusztrálандó álljon itt egy Toldy Ferenchez íródott levelének részlete:

⁵² CSÁSZÁR Elemér, *A magyar irodalmi kritika története a szabadságharcig* (Budapest: Pallas, 1925).

⁵³ KERÉNYI Ferenc, *Színek, terek, emberek: Irodalom és színház a 18–19. században*, szerk. SZILÁGYI Márton és SCHEIBNER Tamás (Budapest: Ráció Kiadó, 2010).

⁵⁴ KÓNYA Sándor, „...Magyar akadémia állíttassék fel...”: *Akadémiai törvények, alapszabályok, ügyrendek, 1827–1990*. A Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárának közleményei 32 (107) Új sorozat (Budapest: Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára, 1994), 127.

„A' Kazinczy maradványai közt találkozó két Játékszíni darab előleges ki nyomtatása eránt ne sajnálja Kegyed a' dolgot oda vezérelni hogy ezt maga a' héti ülés ajánlja nekem. Én főként azon tekintetből, hogy a' Budai Játékszín számára minél előbb több darabokat nyújthassunk az előadásra, igen örömet fogok a' héti ülés kérésének engedni.”⁵⁵

Okunk lehet feltételezni, hogy Bajzán, Fáy András, Vörösmarty, Schedelen túl Telekihez hasonlóan további tagok is tekinthetnek személyes küldetesként a közönség ízlésének befolyásolására.

Eredeti és Külföldi Játékszín

Az akadémiai kánon színházra gyakorolt hatásának mérésére Szalisznyó Lilla is kísérletet tett a drámai jutalomban részesült művek színpadi utóéletét vizsgálva, és ő is arra jutott, hogy ami olvasva sikeresnek és esztétikai szempontból is értékesnek számított, az a nézőközönség tetszését valamiért nem nyerte el.⁵⁶

Ezt erősíti meg a külföldi drámák fordítására kitűzött jutalomban részesülő alkotások színpadi utóélete is. 1831-ben az akadémia több, mint hetven ismert európai dráma címét tette közzé fordítási felhívással: aki a listán szereplő művek közül bármelyiket lefordítja, és a zsűri tetszését elnyeri, pénzjutalomban részesül, művét publikálják, így a lefordított mű a magyar nyelvű színházak darabellátását szolgálhatja. A lista huszonöt angol, húsz német, tizennyolc francia, nyolc

⁵⁵ Teleki József Toldy Ferencnek, Bécs, február 1-én, 1834. MTA Kt. M. Irod. Lev. 4Rét 100. sz. (Toldy Ferenc levéltárczája).

⁵⁶ SZALISZNYÓ Lilla, „A magyar irodalom férfiasan kezdi fejét emelni: A Magyar Tudós Társaság jutalmainak szerepe az irodalom elismertetésében (1831–1847)”, *Korall* 16, 62. sz. (2015): 29–53, 32.

olasz és meghatározatlan számú spanyol nyelvű, európai irodalmi és játékszíni nivót képviselő dráma címét tartalmazta, és előre meghatározott esztétikai elvek alapján állította össze a Társaság választmánya, melynek tagjait Teleki József elnök nevezte ki: Fáy András, Döbrentei Gábor, Vörösmarty Mihály, Szemere Pál, Schedel Ferenc. A felhívás hosszú távú célja volt, hogy „a felébredendő magyar lángésznek önkifejtése serkentésül” szolgáljanak, továbbá kedvezni igyekeztek a magyar és a magyarul tanuló németajkú olvasóközönségnek is,⁵⁷ és úgy gondolták, ezzel segítik majd a magyar nyelvű színházak és társulatok repertoárbővítését. A fordításoknak szigorú szabályoknak kellett megfelelniük. A folyamatosan beérkező műveket az akadémikus bíráló bizottság értékelte, a legjobbakat a Társaság a saját költségén, külön kötetekben publikálta, hogy ki-ki hozzáférjen a drámákhoz mint önálló irodalmi alkotásokhoz is. Négy év alatt ötvenegy fordítás érkezett be, 1841-ig az akadémia összesen huszonegyet jutalmazott meg és adott ki, ez a könyvsorozat volt az évtized egyik legnagyobb szabásúbb szépirodalmi kiadása. Mondhatjuk, hogy az intézmény ezzel a drámafordító-programmal próbálta elsőként igazolni a kulturális területen végzett munkája létjogosultságát, és bemutatta azt az esztétikai színvonalat, amelyet követendőnek tartott a drámák esetében. Szalisznyó a drámai jutalom kapcsán így foglalta össze az akadémia kanonizáló szerepét: „A Magyar Tudós Társaság a drámai jutalom alapításával igyekezett a műfajt a nyomtatott közeg felé fordítani, hiszen még a másodrendű alkotások kiadását is magára vállalta. Ezzel a döntéssel ráerősített arra az egyre inkább kiszélesedni látszó irodalmi hagyománytudatra, amely csak azokat a műveket tartotta a magyar (dráma)irodalom

⁵⁷ Döbrentei Gábor levele Fáy Andrásnak, Buda, 1831. július 2., in KERÉNYI, szerk., *A vándorszínészet...*, 155–161.

kanonikus darabjainak, amelyek nyomtatásban megjelentek.”⁵⁸

A drámaírássra buzdító felhívások, drámaírói mozgalmak a 18. század végétől jellemzőek voltak, ezeket a korabeli sajtóorgánumok szerkesztői tették közzé, a jutalmat saját vagyonukból biztosították, és általában egyszemélyes ízlésük alapján döntöttek a művek sorsáról. Az akadémikusok ebben a kérdésben is bejárattott eszközökhöz nyúltak, amikor a kihirdetett pénzjutalmakért cserébe várták a jobbnál jobb alkotásokat. A metódus, amely szerint a zsűritagok elbírálták a műveket, jóval összetettebb volt a korábbiaknál, és egyezéseket mutatott a Magyar Királyi Helytartótanács hivatali ügyintézési technikájával, ahogy magának az akadémiaé a szervezeti felépítése és működése is hasonló volt a hivataléhoz.⁵⁹ A beérkező drámakéziratok szétosztásra kerültek az akadémikusok között, akik részletes beszámolót, műelemzést készítettek a szövegekről, majd az értékeléseket a nagygyűléseken felolvasták, közösen megvitatták, végül szavaztak, hogy a fordítás díjazást érdemel-e vagy sem. A bírálat folyamatának módszerét szabályokban rögzítették, a bírálóktól megkövetelték a részletes indoklást a kiadásra érdemesnek vélt művek esetében. A bírálat szövegét ismertették a szerzővel, akárcsak a Helytartótanács hivatalnokai tették a hozzájuk kérelemmel forduló ügyei esetében. Az akadémia rendies jellegét nemcsak az esztétikai művek bírálatának módszerében fedezhetjük fel, hanem abban a jelenségben, hogy ez a magát akaratlanul is hivatalként identifikáló tudományos intézet is felügyeleti szervként próbált szakmai tekintélyt sze-

⁵⁸ SZALISZNYÓ, „A magyar irodalom férfiasan...”, 32.

⁵⁹ KOLLÁR Zsuzsanna, „Mintaadó szervezeti struktúrák a Magyar Tudós Társaság működési rendjében”, in *Aranka György és a tudomány megújuló alakzatai*, szerk. BIRÓ Annamária és EGYED Emese, 279–297 (Kolozsvár: Erdélyi Múzeum-Egyesület, 2018).

rezni a kialakulóban lévő magyar kulturális élet számos területén.

A pályázatán alapuló intézményi motíváció kitalálói nem számoltak azzal, hogy hába jelölik ki a jutalmazható európai fordítások halmazát, ha a magyar színpadon ezek a magas minőségű, irodalmi összetettségükben is komoly értelmezői munkát igénylő klasszikusok nehezen élnek meg, mert a budai színtársulatnak először a darabigénye volt nagyobb,⁶⁰ néhány hónappal később pedig a közönségigénye és a műsorpolitikája is megváltozott. A francia romantikus dráma szerzői törnek előre, „Dumas, Béraud, és Alexis, Des Arnould és Fournier” – sorolja Pukánszkyne monográfiája elején, s megállapítja: „klasszikus darabok előadásával most már kötelességszerűen, a magasabb hivatás tudatos teljesítéseként adóznak”.⁶¹ Ugyanez később a Pesti Magyar Színház színpadán is lejátszódott 1837 és 1843 között: ott azért buktak meg a nagyszerű európai drámák, mert ha valaki klasszikus európai műveket akart színpadon látni, akkor inkább elment a német színházak egyikébe.⁶² Hogy ennek ellenére miért ragaszkodott az akadémia a német, francia, angol és olasz klasszikusok magyarra fordításához és kevésbé a zenés darabokhoz? Vélhetően azért, mert a *Külföldi Játékszín* kötetsorozat megálmodói hosszú távon a magyar drámairodalom megújítását várták az európai művek fordítóitól, továbbá 18. századi mintára, nyelvi-esztétikai és erkölcsi nevelés céljából igyekeztek előírni a közönségnek, hogy mit nézzenek.

Hasonló derül ki egyébként Guzmics Izidor nyelvtudományi osztályhoz tartozó rendszeres tag egyik korabeli értekezéséből is. Guzmics hitt a közönség átnevelhetőségében, és a repertoárban a szórakoztató és esztétikailag-erkölcsileg nevelő előadások

arányának fokozatos változtatását kérte: „Adjatok, csak ne örökön, szerelmes műveket és mutatványokat”.⁶³ Az akadémiában ő is a színház feletti gondoskodó-szerepet látta: „Szükséges, hogy a’ társaságnak mindenkor legyenek őrjei, erkölcsi őrszemei, oktatóji, feddőji és fenyítőji, 's akkor legszükségesebbek ilyenek, mikor a’ nép új fejlődésének megyen elébe, hogy a’ fejlődés és képzet el ne ferdüljön. De ez öröknek csak igen is bölcseknek illik lenniük.”⁶⁴ Ez az előíró szemlélet az évek alatt nem bizonyult reális elvárásnak, egy repertoárt ugyanis fel lehet építeni egy bizonyos fajta műsorpolitika mentén, de fizető és visszajáró közönséget szerezni hozzá (még ma is) lehetetlen.

Azt Guzmics és mások is tudták, hogy a színpadi siker szervesen összefügg a színi hatással, valamint a drámaszerző/fordító színházi gyakorlatiasságával, a színészi technikával és a világítás minőségével egyaránt, ahogyan ezekre Fáy András is felhívta a figyelmet a már említett értekezésében. Egyrészt jelezte a szimbiózist a sikeres drámaszerzők és az előadások között, amikor azt írta: „drámaíróink, nélküle [értsd: színház nélkül – K. ZS.] teljesen ki nem képezhetnék magokat; a’ színi hatást egyedül maga a’ színi előadás tüntethetvén elő.”⁶⁵ Másrészt a színház alapításával egy időben egy színtanoda alapítását is javasolta. Fáy a színtársulatot belülről nem ismerő akadémikusok szakmai munkába történő beavatkozását is szorgalmazta, és olyan drámaírók, fordítók munkáit bocsátották a színház rendelkezésére, akik a színházi üzemet csupán nézőként ismerték, ellenben a zsűrihez hasonlóan maguk is akadémikusok voltak, vagy azok lettek később. Ráadásul úgy tűnik, a díjazott és megjelent kötetek szerzőinek társadalmi hovatartozása is reprezentatív lehetett, s mintha ebben az akadémia kényszerítve lett

⁶⁰ PUKÁNSZKYNE, *A Nemzeti Színház százéves...*, 1:34.

⁶¹ Uo., 35.

⁶² Uo., 40.

⁶³ GUZMICS Izidor, *Hellen-Magyar dramaturgia*, A M. T. Társaság Évkönyvei 4, 1840, 53.

⁶⁴ Uo., 13.

⁶⁵ FÁY, „Táblabíró...”, 4.

volna a felekezeti kiegyensúlyozottság megteremtésére. Az első kötet fordítása például a jobbágyi származású Kis János evangélikus püspök nevéhez fűződik, a második Árvay Gergely premontrei szerzetes munkája, de megjelentek Kazinczy fordításai és néhány, ekkor még fiatal, jogász végzettségű hivatalnok, például Császár Ferenc vagy a korábban említett Jakab István művei is.

Az akadémiai drámakánon színházi és irodalmi szempontjai ellenére a fordítók – feltehetően nyelvi akadályok és egyéni ízlésbeli preferenciák miatt – az angol nyelvű drámákkal szemben előnyben részesítették a német és francia műveket, elsősorban olyan alkotókat, mint Molière, Voltaire, Lessing, Schiller vagy épp az akkoriban népszerű Iffland. A hetvenegy drámából álló listáról ötvenegy fordítottak le, ebből huszonegy kapott díjat és jelent meg, és csak tizenhét került később színpadra a Pesti Magyar Színház deszkáin, illetve további tizenhat olyan címet találhatunk a repertoárt összegyűjtő színháztörténeti kézikönyvben,⁶⁶ amely szerepelt az akadémiai listán, de nem részesült az akadémiai zsűri elismerésében, és már nem is feltétlenül a pályázat keretében született meg. Ezzel szemben nagy számban találunk színházi szerzőket (lásd 1. táblázat), akik rengeteget fordítottak a Pesti Magyar Színház első éveiben.

1837-től az 1846/47-es évadig a Nemzeti Színházban majdnem négyszáz drámafordítást adtak elő, amelyből az első tizennyolc leggyakrabban előforduló fordító közül öten voltak vagy lettek később az akadémia levelező tagjai: Deáki Filep Sámuel (1831), Jakab István (1833), Vajda Péter (1837), Szigligeti Ede és Nagy Ignác pedig 1840-ben lett levelező tag. A Magyar Tudós Társaság tehát hagyott nyomot a Nemzeti Színház műsorán, és a színház is formálta később az akadémiaét, de – ahogy azt Kerényi megjegyzi – a

⁶⁶ „A Nemzeti Színház műsora”, in KERÉNYI Ferenc, szerk., *A Nemzeti Színház 150 éve*, 215–337 (Budapest: Gondolat Kiadó, 1987).

világirodalmi repertoárt a színészek jutalomjátékai befolyásolták leginkább.⁶⁷ Megfigyelhetünk néhány törekvést már az 1830-as években is, amelyek a színházi alkotók oldaláról felmerülő drámaírói igényeket fejezik ki. Ilyen volt például az 1835. november 29-én megalakult Pesti Drámaírói Egyesület, melynek tagjai színházi emberek voltak és olyan publicisták, akik az akadémia „felette cikornyás-keresett cifrázatú” nyelvi esztétikájához nem értek fel.⁶⁸

Ez a néhány számadat is jelezheti az akadémia és a színház esztétikai szempontjai közötti különbségeket, fontos azonban megemlíteni, hogy számos műsorpolitikai, közönségszervezési, igazgatási és anyagi jellegű ok befolyásolta a ténylegesen színpadra kerülő művek listáját. Az akadémiai ráhatás inkább csak azt jelzi, hogy az első országos jelentőségű tudományos intézmény nevében a zömmel főúri, színház- és irodalomértő elit miképpen próbált hatást gyakorolni az intézményesülő magyar színjátszásra. S noha ez a törekvés azon a felismerésen alapult, hogy a színházba járók ízlését, viselkedését és beszédstílusát döntően befolyásolják a színpadon látottak, a 19. századi Pesten és Budán már olyan többségben voltak a nem nemes városiak, a kereskedők, a mesterek, hogy nem lehetett a konzervatív kultúrát és műsorpolitikai dominanciáját fenntartani.⁶⁹ S ami még inkább érdekes, hogy a színház első éveiben maguk az arisztokraták is elkerülték a színházat: inkább kifizették a páholyt és odaküldték maguk helyett a sze-

⁶⁷ KERÉNYI, szerk., *Magyar színháztörténet 1790–1873*, 294.

⁶⁸ Uo., 182.

⁶⁹ Fáy a Pesti Hazai Első Takarékpénztárról írott tervezetében 1839-ben megjegyzi, hogy Pest megye lakossága négyszázezer fő, melyből háromszázötvenezer nem nemesi származású. Lásd FENYVESSY Adolf, *A Pesti Hazai Első Takarékpénztár-egyesület ötven éves története 1840–1889* (Budapest: Franklin, 1890), 6.

mélyzetüket, de nem tették tiszteletüket az előadásokon – erről szól Vörösmarty *Az elmaradók* című verse. A kezdetben kirekesztő és drága bérletrendszernek megfelelően átalakították, és végül az operaháború hatására magát a műsorpolitikát is.⁷⁰

Az akadémia vágyott a zseniális magyar drámaírók felfedezésére, ugyanakkor előfordulhatott, hogy nem ismerték fel az igazi tehetséget. A *Külföldi Játékszín* mégis reális és hagyományokkal rendelkező kezdeményezés volt, hiszen többek között Katona József és Vörösmarty Mihály is fordításokkal, majd külföldi színművek magyar környezetbe ültetésével kísérletezett, mielőtt eredeti műveik megszülettek.⁷¹ Ahogy Katona *Bánk bánja* sem vált ismertté a szerző életében, úgy hasonlóan rejtélyes eset történt Vörösmartyval is, és mindkét szerző főművének dramaturgiája teljesen idegen volt a kor európai drámáihoz képest. Vörösmarty 1831-ben jelentette meg a *Csongor és Tündét*, és 1844-ben névtelenül nyújtotta be annak a drámaíró bizottságnak, melynek elnöke volt. A bírálat napján az ülésre nem ment be, személye ellenére a művet elutasította a bizottság, feltehetően azért, mert az nem illeszkedett abba az drámakoncepcióba, amellyel a nemrég elindult Nemzeti Színházra az akadémia hatni próbált. S noha Vörösmarty olvasmányként is felfogott színdarabnak tekintette az általa megjelentetett művet,⁷² furcsa, hogy a későbbiekben sem a színház, sem Vörösmarty, sem az akadémia nem törekedett a *Csongor és Tünde* színházi bemutatására.

A *Külföldi Játékszín* mellett várta az akadémia az eredeti magyar drámákat, az ilyenek írására kiírt pályázatnak is lett eredménye: 1832-től 1834-ig összesen tíz szomorú-

és tizenkét vígjáték érkezett be, 1834 és 1846 között 16 kötetben jelent meg az *Eredeti Játékszín*.⁷³ A tizenkét vígjátékból egyiket sem találta a zsűri a száz arany jutalomra méltónak, így a jutalmazás elmaradt. Két jobban sikerült vígjátékot említett meg az évkönyv: a *Falusi lakodalom* ívenként négy arany jutalomban, a Jakab István tollából származó *Éva asszony' unokája* pedig dicséretben részesült. Hasonló köztes megoldásra jutottak a benyújtott drámakéziratokkal szemben 1834-ben is, ekkor Jakab István, Kállay Ferenc művei kaptak dicséretet, Fáy András drámája pedig harminc arany jutalmat, amelyet Fáy a színház építésének megkezdésekor befizetni rendelt, tehát a pénzjutalmat ekkor sem vette át.⁷⁴ Ebben a vegyes válogatásban már találunk remekül sikerült magyar műveket, amelyek a színpadon is megállták a helyüket. Az eredetiség a színház műsorpolitikájának is egyik sarokpontja lett, noha a kívánt sikert nem a történeti szomorújátékok, hanem a tündérbohózatok által hozta meg.⁷⁵ Szalisznyó Lilla 2015-ös tanulmányában az 1830–1845 közötti akadémiai jutalmakat vizsgálva rávilágított arra, hogy arányaiban nagyon kevés jutalmat kaptak az eredeti magyar drámák.

„Tizenkét év alatt száznegyven pályamű érkezett, hetvenhét szomorújáték és hatvanhárom vígjáték. A száz arannyal járó drámai jutalmat hatszor, a tiszteletdíjat hétszer osztották ki. Nyomatásban a száznegyven darab közül összesen tizenhárom jelenhetett meg. Dicséretet tizenhét kapott [...] A Magyar Tudós Társaság csak nagyon mérsékelten tudott a színjátászás támoga-

⁷⁰ Vö. KERÉNYI, szerk., *Magyar színháztörténet 1790–1873*, 264.

⁷¹ SZILÁGYI Márton, „Miért én éltem, az már dúlva van”: *Vörösmarty-tanulmányok* (Budapest: Kalligram Kiadó, 2021), 114.

⁷² Uo., 134.

⁷³ GAZDA István, *A Magyar Tudós Társaság által kiadott könyvek és folyóiratok 1831–1848* (Budapest: Magyar Tudománytörténeti és Egészségtudományi Intézet, 2018), 46.

⁷⁴ *Magyar Tudós Társaság Évkönyvei* 2, 83.

⁷⁵ KERÉNYI, szerk., *Magyar színháztörténet 1790–1873*, 278.

tója lenni, a jutalom- és tiszteletdíjas drámák esetleges színházi karrierjén nem lendített sem a nagy presztízsű elismerés, sem a kiadás.”⁷⁶

A negyvenes években ez egyébként megváltozik: azok az eredeti magyar vígjátékok is hatásosak voltak, amelyek a magyar viszonyok ábrázolására törekedtek, míg végül műfajteremtőként 1843. október 27-én be nem mutatták a *Szökött katona* című magyar népszínművet, és amelynek sikerét a színház igazgatósága is felismerte, és a jövőben ügyelt a gondos, igényes bemutatásukra, látván „pénztártöltő vonzerejét”.⁷⁷

Míg a két akadémiai kötetsorozat meglehetősen exkluzív volt, azaz a pályázatra érkező drámák és fordítások csekély száma került csupán díjazásra, addig az 1833-tól működő akadémiai Játékszini Bizottság munkája száz fölötti dráma színházi bemutatójáról döntött.⁷⁸ Arányaiban ez a küldöttség tette az akadémia részéről a legtöbbet a színházért, tagjai között 1837-től találkozzunk Csató Pál, Eötvös József és Szalay László nevével is. Ebben a színműtárban rengeteg, később is jelentős színházi szerző munkáját látjuk elismerve: Szigligeti Ede, Nagy Ignác, Fánccsy Lajos, Egressy Gábor, és Csató Pál nemcsak zsűritagként, hanem szerzőként is feltűnik.⁷⁹ 1842-ig összesen 159, többségében romantikus, a korabeli nézők szemében divatos mű került a színműtárba, emellett az akadémia költségén a Nemzeti Színházi Zsebkönyvben közöltek évente egy-egy drámát.

Átalakuló mecenatúra

A Pesti Magyar Színház esete eltér bármely más korábban említett kulturális intézmény

alapításától abban, hogy működésének mintegy előfeltétele volt a speciális kialakítású színházépület megléte, amely komoly anyagi kihívást jelentett a vármegyének. Miközben a finanszírozás kérdése kapcsán kialakult javaslatok és viták is a különböző csoportok vetélkedését tükrözték, az ideológiai-szervezeti kérdések, a meglévő magyar nyelvű társulat vezetése, sőt pusztán egyben tartása is óriási feladat volt, melyből az akadémia egyes tagjai részt vállaltak. Mondhatni, az akadémia a színház alapkoncepciójának megtervezésében is közreműködött, mind anyagi, mind szellemi tekintetben. Az építéshez Széchenyi István tízezer, az akadémia testületi bérlőként ezer forinttal járult hozzá, de a már működő budai színháztól bérelt páholyért is önkéntes hozzájárulást szedtek az akadémikusoktól: másfél évre előre kifizettek mintegy kilencszáz forintot. Amikor a színház bérlésére senki sem pályázott, és közeledett a megnyitó, csak a részvénytársasági forma rendies variánsa tűnhetett megoldásnak: ekkor (ahogy Kerényi fogalmazott) „morális osztalékért” cserébe a vármegyék és magánszemélyek részvények vásárlásával próbálták az intézményt támogatni. „A jegyzés zömét arisztokraták tették: gr. Buttler János, gr. Belezna János, gr. Károlyi György, gr. Károlyi István, gr. Ráday Geon, gr. Ráday László, a Teleki család 10-10 részvényt jegyzett. (Br. Jósika Miklós, br. Eötvös József és gr. Széchenyi István egy-egy részvéennyel szerepelt.) Gyengébb tőke erejük ellenére is jelentős a vezérvármegye nemeseinek részvétele: Földváry, Ilkey Sándor 10, Nyári Pál 3 1/3, Fáy András 2 1/2 részvéennyel, stb. A részvénytársaság választmánya is az ő kezükben volt.”⁸⁰

1840–43 között a színház fokozatosan kikerül a vármegyei és a részvénytársasági függésből, és országos közintézménnyé válik. Az adósságok miatt a folyamat több évig tartott, gyorssegélyek folyósítására volt szük-

⁷⁶ SZALISZNYÓ, „A magyar irodalom férfiasan...”, 33.

⁷⁷ KERÉNYI, szerk., *Magyar színháztörténet 1790–1873*, 311–318.

⁷⁸ *Magyar Tudós Társaság Évkönyvei* 5, 57.

⁷⁹ *Magyar Tudós Társaság Évkönyvei* 3, 17.

⁸⁰ KERÉNYI, szerk., *Magyar színháztörténet 1790–1873*, 230.

ség, mert a fentebb említett részvénytársaság már nem tudta finanszírozni az 1840 nyarán súlyos látogatottsági gondokkal küzdő színházat. Végül a vármegye számos kielégítetlen követelés mellett, anyagi áldozatok árán „a nemzet birtokába általbocsátotta” a színházat. Kerényi Ferenc a vármegye szerepét úgy mérlegeli, hogy a kezdeményezéseiben és előkészületekben sikeres, de a „szakszerű működtetésre” már képtelen intézmény volt.⁸¹ Az akadémia szerepe 1843 után szintén csökkenni kezd, s a negyvenes években a testületen belüli viszályok után az elnök elérte az alapszabály-módosítást, és a tekintély elvét lassan itt is felváltotta az illetékesség elve. Az évtized vége felé azonban számos kritika érte az akadémiát, amiért kevésbé lehetett látni társadalmi hasznosságát. Erre reflektálva, zárásképpen hadd idézzem Jókai Mór 1848 elején íródott, majd 1867-ben újraközölt, disztopikus hangulatú publicisztikáját, amelyben három egykori hírlapíró (Vahot Imre, Pálfi Albert, Nádaskai Lajos) találkozik Szibériában, ahová a megszállt hazájukból száműzték őket, s egyikük, ki nemrég érkezett, így számol be a színház és az akadémia helyzetéről:

„A nemzeti színházban az egész opera bátran be van rekedve, a nélkül, hogy kancsukát kapna, s a magyar academia nemcsak hogy ott nincs, ahol ezután két esztendővel fog lenni, sőt inkább ott van, ahol ezelőtt tizenkét esztendővel volt...”⁸²

Az intézményesülő magyar nyelvű színház és vele együtt a Nemzeti Színház egy születőben lévő társas intézményrendszer részeként társadalmi-politikai ütközőpont

volt. Egyszerre kellett megfelelnie a megújulni próbáló főúri művelődés esztétikai célkitűzéseinek és a megváltozó nyilvánosság-szerkezetben egyre nagyobb teret kapó városi polgárság elvárásainak. A Magyar Tudós Társaság szerepe az 1830-as évek végéig a főúri művészetfelfogás közönség felé történő közvetítése volt, és ennek árát egy évtizeden keresztül a színházat fenntartó mecenatúra fizette meg.⁸³

Kéziratos források

A' magyar tudós társaság' Kis gyűléseinek jegyzőkönyvei (1836–1840). MTA Kézirattár Teleki József Toldy Ferencnek, Bécs, február 1-én, 1834. MTA Kt. M. Irod. Lev. 4Rét 100. sz. (Toldy Ferencz levéltárczája).

Bibliográfia

- BÁCSKAI Vera, GYÁNI Gábor és KUBINYI András. *Budapest története a kezdetektől 1945-ig.* Várostörténeti tanulmányok 6. Budapest: Budapest Főváros Levéltára, 2000.
- BAJZA József. „A Magyar Tudós Társaság és Horvát István”. *Kritikai Lapok.* 5. köt.. 1834.
- BAJZA József. „Visszaigazítások VIII. Az álnevű 45 ellen”. *Figyelmező* 4 (1840): 17.
- BAYER József. *A magyar drámairodalom története.* 2. köt. Budapest: Magyar Tudományos Akadémia, 1897.
- BIRÓ Lajos Pál. *A Nemzeti Színház története 1837–1841.* Budapest: Pfeifer Ferdinánd kiadása, 1931.
- CSÁSZÁR Elemér. *A magyar irodalmi kritika története a szabadságharcig.* Budapest: Pallas, 1925.
- CSEPELI György. *A szervezkedő ember.* Budapest: Osiris Kiadó, 2001.
- DÖBRENTEI Gábor szerk. *A Magyar Tudós Társaság Alaprajza és Rendszabásai.* 1. köt. Pest: Magyar Tudós Társaság, 1831.

⁸¹ KERÉNYI, *Pest vármegye...*, 152.

⁸² JÓKAI Mór, „Hol leszünk két év múlva? Avagy három excollega Szibériában, 1848”, in JÓKAI MÓR, *Összes művei, Cikkek és beszédek II.*, összeáll. és s. a. r. SZEKERES László, 176–192. (Budapest: Akadémiai Kiadó, 1967).

⁸³ KERÉNYI Ferenc, „A nemzeti romantika színháza (1837–1849)”, in KERÉNYI, szerk., *A Nemzeti Színház 150 éve*, 11–36.

- FÁY András, KÁLLAY Ferenc és JAKAB István. *Magyar Játékszini jutalmazott feleletek, a Magyar Tudós Társaságnak 1833beli ezen kérdésére: Miképen lehetne a magyar játékszint Budapesten állandóan megalapítani?* Buda: Magyar Tudós Társaság, 1834.
- FENYVESSY Adolf. *A Pesti Hazai Első Takarékpénztár-egyesület ötven éves története 1840–1889.* Budapest: Franklin, 1890.
- GAZDA István. *A Magyar Tudós Társaság által kiadott könyvek és folyóiratok 1831–1848.* Budapest: Magyar Tudománytörténeti és Egészségtudományi Intézet, 2018.
- GERGELY Pál. *Az Akadémia szerepe a pesti Nemzeti Színház létrehozásában.* A Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárának kiadványai 37. Budapest: Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára, 1963.
- JÁNOS Szabolcs. „Színház- és drámaelméleti nézetek az 1790–1820-as években”. In *Néző, játék, olvasó: Dráma- és színháztörténeti tanulmányok*, szerkesztette EGYED Emese, 32–62. Kolozsvár: Kriterion Kiadó, 2004.
- JÓKAI Mór. *Hol leszünk két év múlva? Avagy három excollega Sibiériában, 1848.* In JÓKAI Mór, *Összes művei: Cikkek és beszédek II.*, összeállította és sajtó alá rendezte SZEKERES László, 176–192. Budapest: Akadémiai Kiadó, 1967.
- KERÉNYI Ferenc, szerk. *A vándorszínésztől a Nemzeti Színházig.* Magyar Levelestár. Budapest: Szépirodalmi Könyvkiadó, 1987.
- KERÉNYI Ferenc, szerk. *A Nemzeti Színház 150 éve.* Budapest: Gondolat Könyvkiadó, 1987.
- KERÉNYI Ferenc, szerk. *Magyar színháztörténet 1790–1873.* Budapest: Akadémiai Kiadó, 1990.
- KERÉNYI Ferenc. *Pest vármegye irodalmi élete.* Budapest: Pest megye Közalapítvány, 2002.
- KERÉNYI Ferenc. *Színek, terek, emberek: Irodalom és színház a 18–19. században*, szerkesztette SZILÁGYI Márton és SCHEIBNER Tamás. Budapest: Ráció Kiadó, 2010.
- KOLLÁR Zsuzsanna. „Egy konfliktus természetrajza: Tulajdonjogi vita a Tudományos Gyűjtemény szerkesztőségében”. *Irodalomtörténeti Közlemények* 122 (2018): 707–730.
- KOLLÁR Zsuzsanna. „Mintaadó szervezeti struktúrák a Magyar Tudós Társaság működési rendjében”. In *Aranka György és a tudomány megújuló alakzatai*, szerkesztette BIRÓ Annamária és EGYED Emese, 279–297. Kolozsvár: Erdélyi Múzeum-Egyesület, 2018.
- KOLLÁR, Zsuzsanna. „The drama concept of the Hungarian Academy of Sciences in the 1830’s”. *Theory and Practice in 17th–19th Century Theatre*, edited by PINTÉR Márta Zsuzsanna, 239–248. Eger: Eszterházy Károly Egyetem Líceum Kiadó, 2019.
- KÓNYA Sándor. „...Magyar akadémia állíttassék fel...”: *Akadémiai törvények, alapszabályok, ügyrendek, 1827–1990.* A Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárának közleményei 32 (107) Új sorozat. Budapest: Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára, 1994.
- OLAJOS Terézia. „Széchenyi István és a Nemzeti Színház”. In *Széchenyi István: emlékülés születésének 200. évfordulóján*, közreadta Juhász Gyula Tanárképző Főiskola Történettudományi Tanszék, 5–10. Belvedere méridionale kiskönyvtár 2. Szeged: JGYTF, 1991.
- PAJKOSSY Gábor. „A titkosrendőrség Magyarországon 1848 előtt”. In *Emlékkönyv Csetri Elek születésének 80. évfordulójára*, szerkesztette PÁL Judit és SIPOS Gábor, 338–344. Kolozsvár: EME, 2005.
- PUKÁNSZKYNÉ KÁDÁR Jolán. *A Nemzeti Színház százéves története.* 1. köt. Budapest: Magyar Történelmi Társulat, 1940.
- SZABÓ Ádám. „Teleki József (1790–1855) tudományos jelentősége”. In *A Telekiek és a kultúra*, szerkesztette BÁNYAI Réka, 213–224. Marosvásárhely: Teleki Téka Alapítvány, 2017.
- SZALISZNYÓ Lilla. „A magyar irodalom férfian kezdi fejét emelni: A Magyar Tudós Társaság jutalmainak szerepe az irodalom elismertetésében (1831–1847)”. *Korall* 16, 62. sz. (2015): 29–53.

SZALISZNYÓ Lilla, s. a. r., bev. *Dokumentumok a Nemzeti Színház belső életének első évtizedéből*. Budapest: Ráció Kiadó, 2021.

SZALISZNYÓ Lilla. „Pennával teremtett egzisztencia: (Vörösmarty Mihály és Bajza József megélhetési viszonyai 1837–1843 között)”. *Irodalomtörténeti Közlemények* 116 (2012): 189–209.

SZILÁGYI Márton. „Miért én éltem, az már dúlva van”: *Vörösmarty-tanulmányok*. Budapest: Kalligram Kiadó, 2021.

TÓTH Árpád. „Civil szerveződés és polgári társadalom Magyarországon a 19. század első felében”. *Szellem és Tudomány* 11, 1. klsz. (2020): 662–671.

VÖLGYESI Orsolya. „Vármegyei követek az 1832–1836. évi országgyűlésen a titkosrendőri jelentések tükrében”. *Korall* 18, 70. sz. (2017): 84–108.

VÖLGYESI Orsolya. „Kormányzati szándékok és vármegyei hatáskör konfliktusa az 1830-as évek első felének Pest megyéjében”. *Történelmi szemle* 42, 3–4. sz. (2000): 245–261.

WOLFF, Christian. *Vernünftige Gedanken von dem gesellschaftlichen Leben der Menschen, 1721*. Bearb., eing., Hg. Hasso HOFFMANN. Bibliothek des deutschen Staatsdenkens. Munich: C. H. Beck, 2004.

<https://doi.org/10.4000/ifha.694>

Táblázatok

Fordító neve ¹	Fordított és bemutatott drámák száma 1847-ig
Balog István	15
Csepregi Lajos	9
Deáki Filep Sámuel	8
Egressy Benjamin	40
Fáncsy Lajos	13
Fekete Soma	13
Jakab István	20
Kiss Iván János	14
Komlóssy Ferenc	30
Láng Ádám	12
Lukács Lajos	7
Nagy Ignác	11
Szentpétery Zsigmond	5
Szerdahelyi József	22
Szigligti Ede	7
Telepi György	9
Vajda Péter	7
Zsivora József	6

1. táblázat: A husz legtöbb, a Nemzeti Színházban bemutatott drámát lefordítók névsora

¹ Az adatok fellelhetők itt: „A Nemzeti Színház műsora”, in KERÉNYI, szerk., *A Nemzeti Színház 150 éve*, 215–337.

Név	Akadémiai pozíció ²	MTA Külföldi játékszín – bírálóbizottság (1831) ³	Pest vmegye „állandó Játékszíni Küldöttség” (1831) ⁴	MTA Játékszíni Bizottság (1833) ⁵	Színészeti választmány (1837–38) ⁶
Bajza József	rend. tag 1832				Bajza József
Csató Pál	lev. tag (1832)		Csató Pál	Csató Pál	
Deáki Filep Sámuel	lev. tag (1831)				Deáki Filep Sámuel
Dessewffy Aurél	lev. tag (1833)			Dessewffy Aurél	
Döbrentei Gábor	rend. tag (1830) titoknok	Döbrentei Gábor	Döbrentei Gábor	Döbrentei Gábor	
Fáy András	tiszt. tag (1831)	Fáy András	Fáy András	Fáy András	Fáy András
Földvály Gábor			Földvály Gábor		Földvály Gábor
Jakab István	lev. tag (1833)			Jakab István	
Kazinczy Ferenc	rend. tag (1830)	Kazinczy Ferenc			
Rothkrepf Gábor	lev. tag (1833)			Rothkrepf (Mátray) Gábor	
Széchenyi István	ig. tag, alelnök (1830)		Széchenyi István		
Szemere Pál	rend. tag (1831)	Szemere Pál			
Teleki József	ig. tag, elnök (1830)	Teleki József (vál. elnök)			
Tessedik Ferenc	lev. tag (1832)			Tessedik Ferenc	
Toldy Ferenc	rend. tag (1830)	Toldy Ferenc			
Vörösmarty Mihály	rend. tag (1830)	Vörösmarty Mihály		Vörösmarty Mihály	

2. táblázat: szakmai szervezetek közötti személyi egyezés

² Vö. *Magyar Tudós Társaság Évkönyvei* 1–3.

³ GERGELY, *Az Akadémia szerepe...*, 3–8.

⁴ Uo.

⁵ Uo.

⁶ SZALISZNYÓ, *Dokumentumok...*, 119–186.